

Jag har länge tänkt att jag ska skriva om mitt liv, vad jag varit med om, hur mina tankar har gått och hur jag formats till den jag är. När jag nu börjar skriva, så gör jag det nog delvis för min egen skull och delvis för mina barns, barnbarns och kanske barnbarnsbarns. De som kommer därefter kommer nog inte att ha så stort intresse av vad jag har att berätta.

Jag väljer att bara skriva om min barndom. Efter barndomen blev livet, för mig som för de flesta, mer komplicerat och svårare att skriva om. När jag skriver om min barndom, finns det en uppenbar risk att det mest blir anekdoter och mindre av tankar och funderingar, men det tänker jag inte göra till ett bekymmer just nu. Förhoppningsvis ger det ändå en bild av hur livet tedde sig under 40- och 50-talet.

Den 14 april 2012 sätter jag mig framför datorn och det blir äntligen av att skriva.

Den 23 april har jag skrivit några sidor och börjar bli orolig att det jag skriver blir alltför distanslöst – ungefär som lumparhistorier oftast blir. Jag brukar avhålla mig från att berätta lumparhistorier.

Den 29 april har jag skrivit ungefär 40 boksidor. Jag märker att det roar mig att skriva. Det ena minnet efter det andra dyker upp. Inte så att de har gömt sig i mitt undermedvetna. De har hela tiden funnits tillgängliga, men de har ändå inte sysselsatt mina tankar på länge. Ibland är mina minnen diffusa och ibland väcker de frågor och då kan jag, åtminstone när det gäller en del, tack vare Internet enkelt ta reda på hur det faktiskt förhöll sig. Det här gör skrivandet spännande.

Den 3 maj börjar jag bli orolig för strukturen. Det blir nog en hel del redigeringsarbete vad det lider.

Den 13 juni ser jag att jag skrivit en del om sådant som hänt efter att jag passerat barnstadiet. Det får vara så.

Den 3 september tror jag att jag är färdig. Skrivandet har legat nere under sommaren. De senaste två veckorna har jag petat lite i texten, men inte lagt till något. Så egentligen var jag färdig redan i början av juni, men det förstod jag inte då. Jag trodde att jag hade mer att skriva om, men det hade jag inte.

Det blev en enkel text av begränsat intresse. För mina närmaste kan den nog vara intressant och kanske för några till – några som vill veta hur det var att växa upp på 40- och 50-talet, några som var med och kan känna igen sig och några som undrar hur det var att växa upp i pingströrelsen.

Den 8 oktober funderar jag fortfarande på hur jag ska avsluta boken – att det ska vara så svårt.

Den 11 oktober har jag i alla fall skrivit några avslutande rader. De handlar om klasskillnader, orättvisor, värderingar och livets mening. De handlar också något om att vara människa och hur svårt det kan vara.

Den 21 november är det dags för tryckning. Provxemplaret är tryckt och granskat. Jag ser nu att jag, bland mycket annat, glömt att skriva om rågmjölsgrot med lingonsylt, slottsstek med gräddsås och svartvinbärsgelé, Hoffmans droppar, fiskleverolja, ricinolja, lavemang, långstrumpor, strumpeband, livstycken och äppelknyckarbyxor – jag fick mina första långbyxor till examen i sjätte klass. Det får jag skriva om en annan gång – eller inte alls.

Husinge november 2012

Rune Karlsson

Innehåll

Ängsbyggningen och människorna som bodde där	9
Mera om min familj	21
Vardagsliv	37
Lekar och leksaker	47
Kulturutbudet på landet	57
Söndagsliv eller mitt förhållande till Gud	61
Julfirandet	71
Gustav V och hans hov	77
Beredskapstid	85
Skolgång	89
Arbete	101
Fortskaﬀningsmedel – från cyklar till flygplan	111
Några reflexioner kring det som varit och det som är	125

Ängsbyggningen och människorna som bodde där

Den 4 december 1938 såg jag för första gången dagens ljus. Mina två äldre syskon – Gunnar och Ingrid – föddes i hemmet i baptistkapellet i Trosa. Men den här gången hade mamma bestämt sig för att åka till Stockholm och Allmänna BB. Vi hade en avlägsen släkting – Tant Mia eller Maria Gustafsson*, som hon egentligen hette. Hon bodde på Lundagatan på Södermalm. Hos henne bodde mamma i väntan på förlossningen.

Min familj – pappa Helge, mamma Linnéa och mina syskon – bodde på Tullgarn, då jag kom till världen. Pappa var snickare vid trädgården och slottet – ”Slottssnickare Helge Karlsson” stod det på de brev, som ibland kom från Slottsförvaltningen eller Överståhållarämbetet. Mamma var hemmafru, som de flesta kvinnor på den här tiden.

Vi bodde i Ängsbyggningen – ett falurött tvåvåningshus i anslutning till handelsträdgården. Vår lägenhet, som låg en trappa upp till vänster, bestod av ett rum och kök. Både rummet och köket hade en kvadratisk form – 5 x 5 meter. I köket fanns en vedspis, en vedlår, en diskbänk med en slasktratt men utan diskho, kallt rinnande vatten, ett skafferi och ett fåtal skåp för förvaring. Ingrid säger att vi från början inte hade rinnande vatten i köket utan fick gå ut till pumpen på gården för att hämta vatten. Så var det säkert, men det minns inte jag.

* Maria Gustafsson var fosterdotter hos min mormors morbror Oscar Eklund och hans hustru Anna Katrina. De bodde i Gnesta.

Mjök och andra livsmedel, som behövde stå kallt, förvarade vi i en så kallad ”källargrop” på gården. Jag uppskattar att gropen, som var gjuten i betong och hade ett trälock klätt med takpapp, var cirka 0,8 x 0,8 meter och kanske en halv-meter djup. Vi delade gropen med våra grannar. För att hålla en tillräckligt låg temperatur placerades isblock tillsammans med matvarorna. Jag minns att vi till och med tillverkade glass i gropen mitt i sommaren. Vi blandade is med koksalt i en bunke och i den ställde vi ner en skål med glassblandningen. Egentligen skulle glassen röras med jämna mellanrum, men om vi hade gjort det, hade den nog aldrig blivit färdig. Istället åt vi med god aptit en glass, som mest bestod av iskristaller.

Ägg behövde inte förvaras i källargropen. De lades istället i vattenglas – en alldeles färglös vätska, som stelnade till gelé och täppte till porerna i äggens skal. Idag, när det alltid finns ägg att köpa, kan det verka underligt att man förr i tiden konserverade ägg. Förklaringen är att våra höns värpte olika mycket beroende på vilken årstid det var. På vintern, då de ”ruggade”, värpte de nästan inte alls.

Mitt i köket stod matbordet som var 1,0 x 1,0 meter. När jag blev stor nog att sitta vid bordet och äta var redan alla fyra sidorna upptagna, så jag fick hörnet mellan mamma och pappa. När jag blev så stor att jag kunde sitta på en vanlig stol och äta, lade jag mig till med ovanan att sitta och väga på stolen. Trots pappas och mammas tillsägelser och trots att jag åtskilliga gånger ramlade baklänges kunde jag inte sluta. Möjligen säger det något om vad för slags barn jag var. Dessbättre växte jag med tiden ifrån min ovana. Mina äldre syskon vägde aldrig på stolen.

I köket fanns en ottoman - d v s en säng, som i det här fallet bestod av tre sängar av olika storlek, som kunde skjutas in under varandra. Där sov jag och mina syskon – Gunnar i den största, Ingrid i den mellersta och jag i den minsta. Jag minns att jag som barn ofta somnade till ljudet av att

mamma stod och diskade. Det ljud, som uppstår när man handdiskar, förmedlar till mig fortfarande en känsla av lugn och ro. Var jag sov som spädbarn minns jag naturligtvis inte, men förmodligen hade vi en liten spjålsäng någonstans.

I köket fanns också plats för en symaskin – en trampmaskin av märket Singer – och en kökssoffa. Soffan stod vid fönstret som vette mot gårdsplanen på husets framsida – en bra utsiktsplats, om man ville följa med och se vad som hände. I det fönstret odlade vi ofta vindruvor och fikon. I trädgården fanns ett särskilt växthus för odling av vindruvor – ett så kallat ”vinkast”. I andra växthus odlades fikon och persikor. Dessa exotiska frukter odlades för leverans till kungahuset. Pappa brukade ta hem skott vid den årliga beskärningen.

Innanför köket låg finrummet. Här fanns radion – en Radiola. Den var, vad jag förstår, nästan lika ny som jag. I radions början använde man i stället så kallade kristallmottagare. Vi hade ett par utrangerade sådana. De hade jag som leksaker. I finrummet fanns också ett vitrinskåp, ett ovalt matbord, ett skrivbord, ett par fåtöljer med ett soffbord emellan, en piedestal och slutligen en utdragssoffa som pappa och mamma sov i. I november 1949 tillkom en bokhylla, som var en present från mammas syskon till pappa, då han fyllde 50. Hyllan hade tillverkats av mammas bror Sven, som på den tiden hade en snickerifabrik i Lästringe. I finrummet fanns också en kakelugn för uppvärmningen.

Några bekvämligheter hade vi inte vid den här tiden bortsett från rinnande, kallt vatten – ingen centralvärme, inget kylskåp och ingen toalett inomhus. Våra behov fick vi uträtta på dasset. Även toalettpapper hörde till de lyxartiklar, som vi fick klara oss utan. I stället användes en hopknycklad sida av Södermanlands Nyheter. Till varje lägenhet hörde ett utedass. De låg i en rad inbyggda i ”legårn” – den byggnad där trädgården förvarade redskap, vagnar och dylikt och där även

Här sitter jag i kökssoffan med Ingrid och Gunnar stående bakom. Lägg märke till vindruvsklasarna i fönstret. Den som tittar noga ser också att en pinne i soffryggen – alldeles till höger om mig – är borta. Den blev pappa tvungen att såga av, när Margot, fiskarens äldsta dotter, hade fastnat med armen och inte gick att få loss.

trädgårdens häst hade sitt stall. Hästen var av nordsvensk ras och hette Max. I slutet av 40-talet fick Max sällskap av en traktor – en orange Allis Chalmers – som så småningom övertog alla de arbetsuppgifter, som Max haft.

Bada fick vi göra i en balja på köksgolvet. På sommaren badade vi i sjön och på vintern i bastun ”åppe ve gårn”, vilket betydde att den tillhörde gården d v s Tullgarns Kungsgård. Varje lördag under vintern – eller om det var varannan – eldades i bastun. Först badade kvinnorna, sedan männen och på kvällen fick man boka bastun familjevis. Jag minns fortfarande den lätthet som jag kände, när vi stjärnklara nätter gick hem från bastun varma ända in i själen och med snön knarrande under pjäxorna. Jag liksom svävade en bit över marken.

I samma byggnad som bastun fanns också en tvättstuga och ett mangelrum. I mitten av 40-talet inrättades en ny tvättstuga för trädgårdens anställda i en byggnad nere vid värdshuset. Här fanns ett stort inmurat bykkar, som värmdes upp genom vedeldning. Senare installerades också en tvättmaskin. Denna innebar den en enorm förbättring för mamma och de andra fruarna. Jag hjälpte ofta mamma med tvätten. När allt var klart packades tvätten ner i en tvättkorg och forslades upp till huset med mangeln. På vinden i det huset hängdes tvätten på tork för att, när den var torr, manglas i den stora stenmangeln. Mamma och jag sträckte och vek lakan, örngott och dukar. Jag drog runt det stora hjulet som drev mangeln och mamma svarade för slutvikningen. Jag antar att mina syskon har samma minnen.

I Ängsbyggningen fanns från början sju lägenheter. I lägenheten under oss, som var likadan som vår, bodde, då jag föddes, en familj som jag egentligen inte minns. De hette Segerberg och de hade två söner Arne och Bertil, som var jämgamla med mina äldre syskon. Någon gång på 40-talet cyklade vi och hälsade på dem. De bodde då i Svärta utanför

Nyköping. Jag var nog bara tre, fyra år gammal då familjen Cizuk flyttade in i den lägenheten. Jag tror att de flydde från Polen under kriget. Familjen bestod av pappan, som var polack och vars förnamn jag glömt, mamma Elsa, som kom från Sverige, och barnen Paul, Lasse, Ulla och Daniel. Nu fick jag lekkamrater i huset. Paul, som var äldst, var något halvår yngre än jag. Paul blev sedermera riksdagsman för Miljöpartiet.

I slutet av kriget kom Mauno Mäkelä till vår familj som krigsbarn från Finland. Mauno var ett år äldre än jag och kom, om jag minns rätt, från Helsingfors. Nu fick jag ytterligare en lekkamrat. Mauno stannade omkring ett år och hann börja skolan innan han efter krigsslutet återvände till Finland. Mauno hade en storasyster, Seija, som under samma tid bodde hos skräddaren i Hölö.

Här syns Ingrid, Mauno, mamma, jag och Gunnar stående på gården utanför Ängsbyggningen. I bakgrunden syns "Legårn". Fotot bör vara taget på sommaren 1944.

Rakt fram i bottenvåningen bodde Hanna Karlsson. Hennes son Gunnar arbetade vid Hovstallet i Stockholm. Tant Hanna hade också en dotter med två söner i min ålder – två riktiga ekenskisar. Den äldre hette Janne. Han brukade, för att imponera på mig, berätta de hemskaste historier om livet i Stockholm. Särskilt minns jag hur han berättade om gängkrigen i Tantolunden med slangbellor som vapen.

I det bortre högra hörnet av bottenvåningen bodde trädgårdseleverna. De brukade vara två till antalet och bodde där ett par, tre år för att sedan bytas mot nya.

Närmast till höger bodde först Tant Emma. Henne minns jag inte så mycket av. Hon dog när jag var helt liten. Efter henne flyttade Almén in. Jag tror att han hette Lennart i förnamn. Han arbetade i trädgården. Det här var under andra världskriget och en gång frågade jag mamma varför de i radion hela tiden pratade om den ”tyska Almén”, men aldrig om vår Almén. Jag kan inte minnas vad mamma svarade.

Om vi nu förflyttar oss upp till övervåningen, så bodde alltså vi själva i lägenheten till vänster. I rummet rakt fram bodde ”Lill-Anna”. Hennes uppgift här i livet hade varit att vakta drottning Victorias ankor. Ankdammen, där Lill-Anna och hennes ankor huserade, finns fortfarande kvar i den engelska parken nere vid slottet. Sitt namn hade hon fått på grund av att hon var väldigt kort i växten. Lill-Anna dog någon gång i början av 40-talet. Hennes rum knöts då till vår lägenhet. På så sätt fick vi barn ett eget sovrum. Det kunde behövas då vi 1945 fick en lillebror – Göran.

Mitt emot vår lägenhet bodde Karl Berglund och hans vuxna dotter Gerda. Det var Berglund som pappa efterträtt, då han i januari 1937 blev anställd som snickare vid Tullgarn. Jag har fortfarande kvar några av de verktyg, bland annat listhyvlar, som pappa övertog efter Berglund. De pryder nu väggarna i min egen snickarverkstad. Berglund flyttade i mitten av 40-talet till ålderdomshemmet i Hölö. Gerda flyttade då från Tullgarn. Jag vet inte vart.

Gunnar fick en gång en skioptikonapparat – alltså en projektor – av farbror Berglund. Det var en mycket märklig makapär. På en smal bräda fanns fastskruvat bakifrån räknat en liten fotogenlampa, en lins, en ram där man kunde skjuta in en bemålad glasskiva och ytterligare en eller två linsar. Med den ordnade Gunnar föreställningar i vår vedbod. Tyvärr är apparaten borta sedan länge.

Efter Berglunds flyttade August och Ingrid Andersson in. Även de hade en son i kungens tjänst – Gösta Andersson, som var chaufför åt Gustav VI Adolf. Ska inte förväxlas med den Gösta Andersson som var chaufför åt Gustav V. August, som fram till nu hade arbetat ”ve garn”, som vi sade, fick nu tjänst ”ve trägarn”.

Ängsbyggningen hade också en vindsvåning. Den är väl inte så mycket att orda om. Där fanns stora vindsförråd till samtliga lägenheter. Där fanns också ett litet rum som upptog framsidans halva frontespis. När Gunnar 1943 började studera på Hermods blev detta hans studiekammare. Här tillbringade han åtta år av sitt liv. Han läste jämt – från tidig morgon till sen kväll, vardag som helgdag. Jag tror att han även hade en säng här uppe, där han sov – åtminstone under den varmare delen av året.

Om något mer ska sägas om vinden skulle det vara att Ciszuks under kriget för sin försörjning skaffade höns som de lät bo häruppe – rakt över vårt finrum. Måne är det förklaringen till att Paul Cizuk ägnat sitt liv åt fjäderfäforskning vid Ulltuna Lantbruksuniversitet?

En sak till – på vinden fanns också en lucka upp till taket. Där kunde jag, när jag blev lite större, klättra upp och varma dagar ligga på plåttaket och sola.

I slutet av 40-talet, 1947 om jag minns rätt, genomfördes en stor upprustning och modernisering av Ängsbyggningen. Då installerades centralvärme. Trädgårdselevernas rum fick maka åt sig, så att man fick plats för värmepannan. Då

byggdes också ett badrum med både badkar, tvättställ och WC i vår lägenhet. Man tog en del av det rum som tidigare hade varit "Lill-Annas". Här skulle alla som bodde i huset bada. Jag minns att mamma beklagade sig över att trädgårdseleverna inte gjorde rent badkaret efter sig, utan överlät det till henne. Det kunde bli väldigt smutsigt eftersom de badade högst en eller möjligen två gånger per månad. Det blev bättre sedan mamma sagt till eleverna.

I samband med den här upprustningen rev pappa vår kakelugn – den behövdes inte längre, då vi fått centralvärme. I dess ställe murade pappa upp en öppen spis. Pappa kunde det mesta – både snickra, gjuta, mura och måla. Det var bara när det handlade om rörmokeri och elinstallationer, som han tillkallade hjälp.

Samtidigt eller möjligen något tidigare fick alla familjerna varsitt isskåp – en väldig förbättring. Isskåpen stod i den gemensamma farstun och vi behövde inte längre gå ut på gården för att hämta mjölken. Vi fick ju också betydligt mer plats för förvaring av maten, än vi hade haft i gropen nere på gården. Överst på isskåpet fanns ett lock och under det en behållare, där man lade ner is. När isen smälte rann smältvatten genom ett rör ner till en behållare i skåpets underkant. Man måste alltså regelbundet och ganska ofta fylla på is däruppe och lika ofta tömma vattenbehållaren, men det fungerade.

Isen hämtade jag eller något av mina syskon i de två isdösar, som fanns mellan Ängsbyggningen och Fiskarbyggningen – huset där fiskare Ericsson och hans familj bodde. Isdösarna kan liknas vid stora kvadratiska lådor ungefär 5 x 5 meter och kanske 1,5 meter höga. Här varvades sågspån med isblock, som pappa och de andra farbröderna sågade upp på vintern, när isen låg tjock på sjöarna. Jag tror att de för det mesta tog isen från Norasjön. Själv har jag aldrig varit med och sågat is. Förmodligen beror det på att det var farligt och att jag var för liten. När jag blev tillräckligt stor för att vara

med, hade vi förmodligen redan fått ett elektriskt kylskåp. Då behövde vi inte längre någon is.

Att en het sommardag gå barfota i isdösarna minns jag som en av min barndoms skönaste upplevelser.

På en ek som stod intill den ena isdösen växte varje år en oxtunga – en stor ätbar trädsvamp. Vi använde den i matlagningen som ersättning för kött – den hade samma färg och konsistens. Hur den smakade minns jag inte.

Telefonväxeln i Vagnhärad – närmast kameran sitter Agnes i Lövhyddan, därefter moster Alice och sedan Elsa Cizuk.

Någon gång i slutet av 40-talet fick vi telefon. Om jag minns rätt var vårt nummer 161B. Samtalen kopplades upp

från telefonstationen i "Lövhuddan" i Vagnhärad, där Agnes Andersson bodde och basade. Där arbetade bland andra min moster Alice och vår granne Elsa Cizuk, som var yngre syster till Agnes. På den tiden gick det en ledning till varje telefon, men för att spara på ledningar kunde också två abonnenter ha samma ledning. Vi delade ledning med rättaren "oppe ve gårn", som hade nummer 161A. Om samtalet var till dem ringde telefonisten en signal och om det var till oss två signaler. När samtalet var slut drog man runt veven, som fanns på sidan av telefonen, som en signal till telefonisten att det var dags att dra ur kontakten.

Sommaren 1955 flyttade vi från Ängsbyggningen. Till trädgården hörde två uthus som låg i souterräng i kanten på den backe, där vi hade vårt hönshus. De två uthusen hade källare med ingång från gaveln. Där förvarade vi och våra grannar potatis och rotfrukter. Ovanpå fanns förrådsutrymmen, som, i det hus som låg närmast Ängsbyggningen, användes som vedbodar. Huset med vedbodarna revs. Eftersom alla fått centralvärme, behövdes det inte längre lika mycket utrymme för vedförvaring. I stället monterades ovanpå källaren ett sk Mockfjärdshus. Det bestod av tre rum och kök. Huset fick namnet "Ekbacken" och där flyttade vi in.

I början av 60-talet köpte pappa och mamma ett hus i Vagnhärad. Hit flyttade de, då pappa gick i pension 1966. Huset ligger ett stenkast från Mölna gård, som det också en gång i tiden tillhört. Det var på den gården Sven Delblanc växte upp och mycket av det han berättar om i sina böcker tilldrar sig just här. Här går backen ner till bron över ån och handelsboden. På andra sidan vägen finns grunden kvar av den stuga där Abraham och Karolina bodde och lite längre bort höll Rävfarmarn till. Pappa och mamma hamnade alltså mitt i "Hedebyland".

Själv hade jag vissa problem med att läsa Hedebyböckerna, eftersom jag kände många av de figurer som befolkade Hedeby. En av dem var Skomakar-Ludde. Han hette i verkligheten Halvarsson. Honom minns jag framförallt för en sak. Jag hade ett par loafers i ljus naturfärgat skinn. De lämnade jag in till Halvarsson för att han skulle klistra på nya gummisulor. Då jag kom för att hämta skorna kände jag inte igen dem – de var mörkt oxblodsfärgade. Jag undrade förstås vad som hänt. ”Ja, jag tyckte att dom var lite bleka, så jag färgade dom.”